

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА
ЦРКВЕНА ОПШТИНА

БР.

193.....

У ЦИВАРУ

ЦИВАРСКА ЦРКВЕНА ОПШТИНА

1900–1946.

УВОД

У првој половини 20. вијека, на подручју циварске парохије дјеловала је добро организована Српска православна црквена општина, свјетовна организација чији је основни циљ био да материјално обезбиједи несметан и складан вјерски живот свог чланства. То је био посљедњи изданак дуговјековне српске традиције у којој је и лаички елеменат имао значајну улогу у управљању вјерским животом. Српску православну цркву сачињавала су два међузависна саставна дијела – свештенички и свјетовњачки. Клер је водио превасходно духовну, а лаици материјалну компоненту у животу Цркве.

Црквена општина „је у историји свог народа...одиграла посебну улогу као средиште окупљања, црквено упориште и једно од места одакле су се почеле ројити прве идеје националног успона“ (Самарџић, 462). Занимљиво је да црквени историчари, колико нам је познато, нису обрађали више пажње овој институцији, али је о томе неколико босанско-херцеговачких националних историчара оставило вриједне прилоге (Владимир Скарић, Владимир Ћоровић, Божо Маџар).

Ма колико је Српска православна црква била обесправљена у турско доба, она је ипак имала аутономију у унутарњем животу. У то доба, црквено-школске општине су располагале црквеном имовином и имале право да постављају свештенике и учитеље у српским школама. Истина, ова су права у посљедњем вијеку турске владавине у Босни и Херцеговини била знатно узурпирана од стране владика фанариота туђинског поријекла, који су, у својој грамзивости, та мјеста продавали често и људима неспособљеним за свештеничку дужност. Како обесправљени српски народ у турско доба, а и касније под аустријском влашћу, није имао политичких права, црквене општине су биле једине његове организације у којима је чувана и развијана јединствена вјерска и национална свијест.

Видећи у српским црквено-школским општинама главну препреку за остварење својих поробљивачких циљева, аустроугарска власт им је, одмах након окупације Босне и Херцеговине 1878. године, ускратила та права и завела строгу контролу над њиховим радом. Основни циљ јој је био да раздвајањем вјерског од националног осјећања, развијањем првог и гушењем другог, отргне босанско-херцеговачке православце од њиховог националног корпуса, као и од моћне истовјерне Русије, и тиме сравни терен за формирање заједничке босанске нације, у коју би ушли заједно са тада још национално неосвијешћеним припадницима осталих двију конфесија. Распоређујући значајна средства, прикупљена црквеним прирезом, аустроугарска власт је привукла на своју страну црквену хијерархију, почев од васељенског патријарха и његова Синода, па преко босанско-херцеговачких митрополита до мањег дијела свештеника, тзв. чиновника мантијаша. Да би се успјешно спријечило добављање богослужбених књига из Русије и Србије, министар Бењамин Калај није жалио новца да се обезбиједи најмодернија типографска опрема и најквалитетнији папир како би се те књиге квалитетом успјешно носиле са надалеко познатим московским издањима.

Таквој окупационој политици оштро су се противиле црквено-школске општине у већим градовима – Мостару, Сарајеву, Тузли, Бањалуци, па и у Ливну и Невесињу, тражећи своја ранија права. У томе их нису спречавале ни забране рада нити хапшења њихових челника. До каквих је апсурдних случајева долазило у том конфликту, најбоље илуструје мостарска ситуација. Кад је окупациона власт силом наметнула свог кандидата умјесто архимандрита којег је изабрала Црквено-школска општина, мостарски Срби су завели општи бојкот вјерских обреда на свом подручју, па су се крштавали, сахрањивали и вјенчавали без свештеника или у околним парохијама. Тај сукоб, у коме је активно учествовао и сам аустријски цар, ублажен је 1905. године нагодбом о црквено-школској аутономији, којом су свјетовњаци са нижим свештенством добили минимална самоуправна права.

Одмах након ослобођења 1918. године, сви релевантни вјерски чиниоци у Босни и Херцеговини од архијереја до свјетовњака свесрдно су подржали уједињење са осталим дијеловима Српске православне цркве у новоформираној држави. У новонасталој ситуацији, није било више оног сукоба са државном влашћу као у ранијем периоду, али ипак су се српски прваци из Босне и Херцеговине, међу којима се нарочито истицао Требињац доктор теологије Саво Љубибратић, противили строгој централизацији Цркве и ограничавању права лаичког фактора у њој, наглашавајући да Руска православна црква не би доживјела онакав пораз у Октобарској револуцији да у њој није владала самовоља црквених врхова, који су искључивали свјетовњачки утицај на управљање вјерским животом.

Црквеним уставом из 1931. године, којим је утврђена организациона структура обједињене Српске православне цркве, знатно су сужена и дотад веома окрњена самоуправна права црквених општина. Њиме је укинута црквеноопштинска скупштина и тиме онемогућено учешће свих скупштинара у директном одлучивању, изузев у избору новоуспостављеног црквеноопштинског савјета.

На основу претходне веома сажете експозиције, покушаћемо да прикажемо дјеловање једне црквене општине на оскудном сеоском подручју у првој половини прошлог вијека, која је прије стотинак година била веома значајна у животу мјесног становништва. Сачувани дио архиве омогућио нам је да реконструиремо основне карактеристике те заједнице православних вјерника: подручје које је обухватала, њену организациону структуру, управне органе и њихово функционисање у појединим периодима, врсте дјелатности, идентификацију њеног чланства, однос према окружењу и сл.

И поред свих уништавајућих сила својствених нашем поднебљу, стицајем околности сачуване су три књиге записника са сједница у Црквеној општини (књига скупштинских записника 1912-1926, књига одборских записника 1911-1926. и књига записника свих црквеноопштинских сједница 1929-1941), Ручни благајнички дневник (потпун за Панталијевицу и црквиште св. Петра 1900-1905. и уписано неколико прилога од 1906. до 1911), Књига благајне (уредно вођена 1912. и 1913. и неки не увијек јасни записи из 1919. и 1920), Књига Дужника односно Повјеритеља (уписане неке новчане трансакције са појединим општинским комитентима у 1912-1913. години, као и неки каснији безначајнији подаци), неукоричена Књига дужника 1932-1935 (у којој су већином уписивани штедни улози у банкама и штедионицама), инвентари покретне и непокретне имовине цркава св. Петра и св. Андрије из 1926. године, нацрт Коренитог инвентара имања црквене општине Цивар из 1932. године, Књига инвентара такође из 1932. године, свеске примитака и издатака за 1931. годину, Књига примитака 1932-1940. и Књига издатака 1932-1940 (у обје књиге поништени првобитни уписи 1932-1935, па затим уредно преписани у Епархији), Дневник касе за 1932 (дописани и неки подаци из 1927-1929), Дјеловодни протокол 1932-1941, Ручни дневник касе цркве св. Андрије (1935-1940) и неколике турске књижице из времена 1935-1940 (двје из Панталијевице и по једна из цркава св. Петра и св. Андрије). Из времена између два свјетска рата сачувани су сви спискови бирача црквеноопштинских органа и списак пореских обвезника из 1926. године, затим нешто завршних рачуна, финансијских планова и уговора, извјестан број признаница и дописа виших органа, као и неколика концепта одговора на те дописе. Сачуван је пројекат реконструкције парохијске цркве са гробљем из 1937. године. И рукописне биљешке на старим раскупусаним обредним књигама пружиле су нам драгоцене информације из завичајне

прошлости. Чињеница да није сачуван ни један предратни докуменат, изузев пословних општинских књига, потврђује навод да је током Првог свјетског рата уништен ормар са општинском архивом. Претпостављамо да су се сачуване књиге негдје другдје задесиле, можда код перовође, и тако преживјеле похару општинске куће.

Сачувана архива Џиварске црквене општине

Из сачуваних пожутјелих папира, на којима су и црквени мишеви оставили подоста трагова, запањује нас атмосфера једног доба које је веома брзо заборављено. Иако нам је вријеме у коме су настајала та документа прилично блиско, а старији мјештани се још сјећају људи који се помињу у посљедњој деценији тог записничког периода, ипак живих свједока више нема. Ти људи, организовани у једној свјетовној територијалновјерској организацији и њихове преокупације и поступци дочаравају нам једно доба које се све брже удаљава од нас. Да бисмо се упознали са садржином тих докумената, прокрстарићемо кроз њих посматрајући их са више стајалишта.

ОПШТИНСКО ПОДРУЧЈЕ

Џиварска црквена општина, организована на подручју одговарајуће парохије, обухватала је све православце, како из Џивара (данашње Петрово поље), тако и из насеља узводно на лијевој страни Требишњице – Тодориће, дио Придвораца, Алексину Међу, Полице, Рапти, Долове и Покрајчиће. Дио Придвораца до попове куће, звани Бара, припадао

је циварској, а остатак села душкој парохији. Млади циварски парох Јован Даниловић припојио је угледну кућу Бојанића, своју тазбину, циварској парохији, што се догодило прије 1919. године и што је било једино помјерање њених граница у описаном периоду. Нејасно је и разграничење парохија на Растоцима, дијелу Полица формираном око Жељезничке станице: већи број породица настањених у том насељу у прво вријеме учествовао је у Црквеној општини, чак је било одлучено да се оне копају у гробљу код Панталијевице, али има и извјестан број породица које нису регистроване у документима Циварске црквене општине. На примјер, Слијепчевића укуп је био на Алексиној Међи, а нигдје се не спомињу у општинским записима.

Остало је нерасвијетљено питање служења циварског пароха у Корјенићима. Запамћено је да је уочи крсних слава поп Јово Даниловић прекађивао ораховачке домове. На једном листићу с краја 30-их година прошлог вијека гдје су побројане црквене славе појединих општинских храмова, додато је: „Свети Аранђео додијелило се Корјенићима“. Вјероватно је циварски свештеник привремено обављао и дужност корјенићког пароха, што није имало везе са циварском црквеном општином.

Није јасно зашто је парохија названа *циварском* иако се око половине њене територије простирало ван Цивара, вјероватно зато што приликом њеног формирања то подручје није имало заједничког имена, па се прибјегло оном које је обухватало њен већи дио. Остао је забиљежен траг да се та парохија раније звала и *чичевском*, као што се и Цивар називао Чичевом. Најстарији расположиви сигуран податак о обухваћености сјевероисточног дијела циварском, односно чичевском парохијом, потиче из 1891. године, када се за цркву св. Ђорђа у Доловима каже да припада чичевској парохији (Делић:Ћуприја, 119)¹. Двије године раније, циварски свештеник Марко Даниловић поклонио је тој цркви вриједну стару богослужбену књигу (в. стр. 133-134), што је такође доказ да су и тада Долови били у његовој парохији.

Пошто је Циварска црквена општина била везана за одговарајућу парохију, она није могла бити старија од средине 19. вијека: у попису парохија херцеговачке епархије из 1849. године, циварска парохија се не помиње. Тада је подручје око Требиња било обухваћено двјема парохијама, душком и зубачком (Памучина, 205). Могло би се помислити да је циварска парохија настала одвајањем периферних дијелова зубачке парохије, односно њеном подјелом међу синовима попа Јока Даниловића - Марком и Савом, што је омогућено пренаглим порастом зубачког становништва у

¹ Извори навода у тексту су, ради економичности, навођени у заградама у скраћеном облику, а одговарајући потпунији библиографски подаци налазе се при крају књиге у одјељку *Цитирана литература*.

претпрошлом вијеку (Козић, 1123). Међутим, тешко је помишљати да је та сеоска средина имала интереса за школу и да ју је могла издржавати, што наводи на претпоставку да је Цивар, или бар један његов дио, заједно са Требињем припадао душкој парохији, која је, вјероватно, и организовала наставу у тој школи. Тој претпоставци иде у прилог и административна подјела требињске околине забиљежена 1857. године, по којој су сва села касније циварске парохије, односно црквене општине, изузев кнежине Третица (Згоњево, Лука, Крмени До, Пољице), сврстана у Требиње са околним насељима (Гиљфердинг:рус. 487-488). Према томе, уколико је и постојала црквена општина прије формирања циварске парохије, њено подручје се није подударало са стањем затеченим на самом почетку 20. вијека. А, по свој прилици, циварска парохија је формирана 1861. године, када је њен парох доселио у Чичево (в. стр. 134, 240).

Име *Цивар* потиче од турске ријечи *civar*, којом се означава предграђе, околина (Шкаљић, 243). Помиње се тек од почетка 18. вијека, тј. од времена кад су муслимани, послје изгона из Боке крајем 17. вијека, масовно населили Требиње и околину. Раније се ово подручје звало *Чичево* (в. стр. 223), а у првим латинским изворима помиње се као *Campus* (*monasterium de Sancti Petri de Campo*, *ecclesia Sancti Petri di Campo*), што је еквивалент за наше *поље*. У то вријеме, наши преци су га сигурно звали Пољем, можда *Мокро поље* или пак, по веома познатом светилишту, *Петрово поље*, како је званично названо и у најновије вријеме.

Централна богомоља циварске црквене општине био је храм св. Панталејмона на Алексиној Међи, који потиче из 16. или прве половине 17. вијека (в. стр. 118). Уз ту цркву, налазила се и општинска кућа, раније школа, изграђена 1762. године (в. стр. 119-120). У оквиру ове општине било је још неколико филијалних богомоља: црква св. Андрије у Пољицу, већ потопљена црква св. Ђорђа у Доловима (накнадно реконструисана), црква св. Петра у Петровом манастиру, св. Јована у Полицама, св. Петке у Биховима и св. Спаса на Раптима. Мада је црква цара Константина и царице Јелене подигнута на почетку 20. вијека у дијелу Придвораца који је припадао душкој парохији, култ св. Пантелејмона био је толико јак да су сви родови у селу, без обзира на његову подјелу различитим парохијама, славили циварског патрона.

Као што се види, парохија са одговарајућом црквеном општином далеко је премашивала подручје Цивара, што је, вјероватно, и био разлог зашто је Захумско-херцеговачка епархија почетком 20. вијека била ријешила да се ова организациона јединица преименује у другу требињску парохију са сједиштем у Требињу, чему се мјесни парох, снажно подржан од стране својих парохијана, успјешно успротивио (в. стр. 43).

Први исцрпни подаци о броју домаћинстава и становника на подручју које је обухватала циварска црквена општина потичу из 1857. године (Гиљфердинг:рус. 487-488). Тада је ту било 139 српских домаћинстава са 993 њихова члана и 101 муслиманска кућа са 762 укућанина (у ове бројеве није урачунато одговарајуће бројно стање у дијелу Придворца који је припадао циварској црквеној општини). Просјечан број чланова домаћинства и код Срба и код муслимана био је приближан: код Срба – 7,14 и муслимана – 7,54. По непрецизним црквеноопштинским подацима, број православних становника на подручју циварске црквене општине у периоду од 1911. до 1941. кретао се од 1535 до 1636, а забиљежено је да је у 1919. години ту било 208 православних домова и 1926 – 211, мада је бар 5 кућа испуштено у том другом попису. Утврђивање ових бројки било је важно јер се строго водило рачуна о кворуму на сједницама појединих општинских органа, које су не тако ријетко одлагане због недовољног одзива скупштинара.

Готово све српско становништво живјело је од пољопривреде. У списку пореских обвезника из 1926. године, од 211 кућних домаћина свега је за седморицу наведено друго занимање: на Алексиној Међи је био један трговац, у Придворцима свештеник и у Полицама по један поштар, трговац, кафеџија, посједник и „полицист“.

ОРГАНИЗАЦИЈА ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ

Циварска црквена општина имала је чврсту организациону структуру усклађену у прво вријеме са *Црквено-просвјетном уредбом* из 1905. године, а од 1932. године са *Уставом Српске православне цркве*. Послије укидања Пећке патријаршије 1766, Српска православна црква у Босни и Херцеговини, као и сви православци у Турској царевини, била је под јурисдикцијом Васељенске патријаршије у Цариграду све до ослобођења концем Првог свјетског рата. Иако су, након политичког уједињења српских земаља 1918. године, обједињени сви дотад одвојени дијелови Српске православне цркве (Карловачка патријаршија, Београдска митрополија, Црногорска митрополија, епископије у Босни и Херцеговини, Далмацији и другим покрајинама), било је потребно више од деценије да се дође до јединствене организационе структуре дефинисане њеним Уставом, усвојеним 1931. године.

У првом периоду, Циварском црквеном општином управљали су изборни органи: *Скупштина*, *предсједник* и *Управни одбор*. У почетку, управни органи су бирани за трогодишњи, а касније за шестогодишњи период.